

תוכן

1	..... מבוא	
3	..... חלק ראשון: אפיון הזכויות כלכליות – חברתיות	
11	..... חלק שני: הקשיים בהגנה המשפטית על זכויות חברתיות	
13	..... חלק שלישי: הזכויות החברתיות וערך "כבוד האדם"	
13	..... הקושי במושג "כבוד האדם"	
14	..... הזכויות החברתיות כחלק מ"כבוד האדם"	
18	..... הרחבת הזכות "לקיום מינימלי"	
20	..... חלק רביעי: היקפה של הזכות ל"מינימום חיים בכבוד"	
24	..... מיהות האוכלוסיה הזכאית לזכויות החברתיות	
25	..... חלק חמישי: אופן תקיפת הפגיעה בזכויות חברתיות	
26	..... תקיפה ישירה של חוק הסותר זכות חברתית	
27	..... הגנה עקיפה: הגנה על הזכויות החברתיות באמצעות הזכויות האזרחיות	
29	..... סיכום	
31	..... מקורות:	

שאלת המחקר: התייחסות הפסיקה לזכויות חברתיות

מבוא

חוקי היסוד הקיימים בחוק הישראלי קובעים, שורה של זכויות פוליטיות. בחוקי יסוד אלה אין כל התייחסות ישירה לזכויות חברתיות. עשרות ניסיונות שנעשו בעבר לעגן בחקיקת יסוד את הזכויות החברתיות באמצעות חוק יסוד מיוחד, לא התקבלו ע"י הכנסת.¹

מנגד, המחוקק הישראלי חוקק מאות חוקים הקובעים הסדרים סוציאליים מקיפים במגוון תחומי החיים כגון הבריאות, הביטוח הלאומי, זכויות עובדים, זכויות נכים ומוגבלים, נפגעי תאונות עבודה, קשישים, בעלי מוגבלויות, ילדים בעלי צרכים ועוד. רוב הזכויות החברתיות מוגדרות בחוק, ובמקרים מסוימים כתוצאה בתקנות והוראות של רשויות מנהל שהוסמכו לכך.²

בעשורים האחרונים התרחשו בישראל תהליכי שחיקה משמעותיים, במסגרתם צומצמה במידה ניכרת מדיניות הרווחה, והיקף השירותים הסוציאליים שהמדינה מעניקה לאזרחיה ואיכותם התדרדרו. בתחילת שנות השבעים של המאה הקודמת עדיין נחשבה ישראל לדמוקרטיה ליברלית, שבה אי השוויון הסוציו אקונומי היה קטן יחסית לזה שבמדינות המערב האחרות, ואולם מאז קיים בישראל תהליך מתמיד של הגדלת הפערים החברתיים, העלאת יוקר המחיה, גידול בהיקף העוני ושחיקת מעמד הביניים. בשנות האלפיים נמצאת ישראל במיקום נמוך בין המדינות המפותחות בכל הנוגע לפער בין ההכנסות הפנויות של מעמד הביניים לאלו של בעלי ההכנסות הגבוהות, ובמקום גבוה בשיעור הכללי של התושבים החיים מתחת לקו העוני. הסיבות המרכזיות למצב דברים זה הוא כישלון מערכות הרווחה בהתמודדות עם העוני. שיעורי העוני ובעיקר אצל קבוצות מוחלשות ובעיקר קשישים, וילדים נובעים בעיקר מהכישלון של מערכת הרווחה לצמצם את הפערים.³

הזכויות החברתיות מתמצות בזכות "קיום בכבוד". במונח זה מגולם האינטרס של האדם לחיות בתנאים נאותים ולזכות בשירותים חיוניים, כגון בריאות וחינוך, באיכות ראויה. זכות זו של האדם כשלעצמה אינה שנויה במחלוקת. הקושי בדיון בזכויות החברתיות נובע מכך שבמרבית המקרים חוסר האפשרות של אדם לממש את האינטרס להתקיים בכבוד אינו נובע ממעשה שלטוני אקטיבי, אלא, הוא תוצאה של תנאים חברתיים – כלכליים. לאור זאת עולה השאלה, האם ש להכיר בחובה חוקתית המוטלת על השלטון לשנות את התנאים החברתיים כלכליים הללו, ולפעול להפחתת אי השוויון באמצעות

¹ יואב דותן "כבוד האדם צדק סוציאלי וזכויות חברתיות חוקתיות" עבודה חברה ומשפט יד 207, 216 (2015)

² שם, שם

³ שם עמ' 218

מדיניות מיסוי וקצבאות מתאימה, או בדרך של קביעת הגנות, כמו קביעת שכר מינימום, הגנה על עובדים ועל אספקת שירותים חיוניים, כמו חינוך ובריאות, במימון ציבורי.⁴

ישנה גישה הגורסת כי משמעותן המעשית של הענקת זכויות חברתיות לא מתמצית רק בהבטחת תנאי קיום שיאפשרו כבוד אנושי, אלא, הבטחת הזכויות החברתיות דרושה על מנת לאפשר לאדם הנאה מהזכויות האזרחיות. על פי גישה זו, לא ניתן ליהנות מחופש ביטוי ללא ידיעת קרוא וכתוב, לא ניתן ליהנות מחופש התנועה אם אין בריאות המאפשרת ניידות, ולא ניתן להנות מזכות הפרטיות, כאשר אדם חסר בית. המשמעות המעשית של האמור לעיל הוא שללא הבטחת קיומם של זכויות חברתיות, יתקשו העניים ליהנות גם מהזכויות האזרחיות שעוגנו בחוקי יסוד. בהעדר הכרה בזכויות חברתיות, החוקה הקובעת זכויות פוליטיות, היא לא יותר ממכשיר שמטרתו לשרת את המיעוט של בעלי ההון, כנגד הרוב שחסר משאבי הון אלה. כך למשל ביחס לחוקה האמריקאית נאמר כי מטרתם הראשונית של מעצבי החוקה הייתה למנוע קידום רעיונות של צדק חלוקתי, על מנת להגן על רכושם של בעלי ההון מפני רודנות של הרוב שאינו בעל רכוש בהיקף דומה, ובכך להקשות על חלוקה שוויונית של המשאבים בחברה.⁵

אין מחלוקת שבדמוקרטיה ליברלית הרשויות הפוליטיות הנבחרות הן בעלות הסמכות עפ"י החוקה והחוק לחוקק חוקים, או לקבל החלטות מנהליות, שיש להן משמעות חלוקתיות רחבות היקף. כאשר על ביהמ"ש לאכוף זכויות כאלה, כמו למשל זכותו של נכה לקבל קצבה על פי הקבוע בחוק הביטוח הלאומי, הרי ביהמ"ש פועל באותו אופן בו הוא פועל ביחס לכל חוק שהוא מתבקש לאכוף. אך כאשר מדובר בהכרה בזכויות חברתיות, נדרש ביהמ"ש בנוסף להכרה בזכויות אלה, לאכוף את אותן זכויות גם במקרים בהם אין הוראה חוקית ברורה. למשל כאשר לא קיימת כל קביעה של המחוקק באותה סוגיה, או כאשר ביהמ"ש נדרש לאכוף קביעות שוויוניות בניגוד לקביעות החלוקתיות שקבעו הרשויות הפוליטיות הנבחרות, או כאשר לא קיימות קביעות ברורות מצד הרשות המוסמכת. כאשר פועל בית המשפט באופן זה הוא מתבסס על פרשנות של סעיפים עמומים בחוקה, המנוסחים בדרך כלל באופן רחב, ולעתים על ביהמ"ש לאכוף את הזכות כאשר לא קיים כל טקסט חוקתי, ובמקרה כזה פסיקתו מבוססת על דוקטרינות כלליות.⁶

⁴ ברק מדינה "הזכות לקיום בכבוד: הערכה ביקורתית של פסיקת בית המשפט העליון" בתוך ספר אדמונד לוי 197, 198 (2017)

⁵ יובל אלבשן "ההדרה וההשתקה – על הזכויות החברתיות בחוקה הישראלית הנרקמת" בתוך "חברה וכלכלה בישראל: מבט היסטורי ועכשווי", כרך א' 365, 375-374 (2005)

⁶ יואב דותן "בית המשפט העליון כמגן הזכויות החברתיות" בתוך "זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות בישראל" 69, 73-74 (2004)